

Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya

ÖĞR. GÖR. HÜRDÜNYA ŞAHAN*

Semiramis Yağcıoğlu tarafından 2017’de kaleme alınan eser iki ana bölümden oluşmaktadır: “1. Eleştirel Okumanın Yol Haritası”, “2. Roman Kahramanları İncelemeleri”. Yazar ilk bölümde okuyucuyu bir anlamda ikinci bölüme hazırlamaktadır.

Yazar, eser boyunca yüzey metinde anlatılan öykünün peşinden gitmek yerine metnin derin yapısında önemsiz gibi görünen ayrıntıların izini sürerek roman kahramanlarının dilinin masum olmadığını ifade ediyor. Roman kahramanlarının eylemlerinin ve dillerinin simgesel niteliğini yapı çözüme uğrattırıyor, bu bağlamda daha önce okunmuş metinleri yeniden okuyor, bir anlamda yeniden yazıyor.

Yağcıoğlu ilk bölümde, okur olarak yazınsal iletişim kurduğumuz roman kahramanları ile duygulanım düzeyinde özdeşlik kurduğumuzu ifade eder. Barthes, Nussbaum gibi yazarların okuru metne çeken şey olarak roman kahramanları aracılığıyla onun duygularına seslenebilmesini, kendisi ve duygularıyla özdeşim kurduğuna dair düşüncelerini hareket noktası alır. Roman kahramanlarına karşı sempati, eşduyum gibi çeşitli duygular beslediğimizi böylece farklı kültürler, coğrafyalarda yaşayan diğer insanlarla duygulanıma geçtiğimizi ifade eden yazar, çalışmasında roman kahramanlarının iç yaşantılarına dikkatini topladığını, bilişsel duygulanım kuramlarından yararlandığını ve bunu yaparken de metnin unsurlarını odağa alan yapı çözümücü bir anlayışı da elden bırakmadığını belirterek yöntemini ortaya koyar (s. 24).

Yazar, romanın çekiciliğinin bugüne kadar söylenegeldiği üzere gerçeklik duygusu yaratmadaki başarısından ziyade, roman kahramanlarının kurgunun sınırlarını aşarak ontolojik varlığı olan bir özne gibi kurgulanmasından kaynaklandığı görüşündedir. İncelediği eserlerdeki roman kahramanlarına da psikolojik, sosyolojik ve kültürel yönleriyle bir özne olarak bakıp, okur ile metin arasındaki yazınsal iletişim sürecindeki empatinin de asıl buradan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Söz konusu özne ise, dil-söylem-ideoloji üçgeninde inşa edilir. Yağcıoğlu işte söz konusu bu üçgen üzerinden incelediği eserlerdeki roman kahramanlarının kim olduğu, dili yani

Yazar, bu kitapta, okura eleştirel okumaya dair yapıçözümücü bir yol haritası sunarken Türk ve dünya edebiyatının unutulmaz roman kahramanlarına odaklanıyor. Suat Derviş’in “Suskun kadınlarını”, Orhan Kemal’in “Murtaza”sını, Aziz Nesin’in “Zübük”ünü, Fitzgerald’ın “Muhteşem Gatsby”sini, Joyce’un “Dublin”ini, Durrell’in “İskenderiye”sini ve daha birçok kahramanı inceliyor. Roman kahramanının dilinde, tekrarların, adillerin ve hitap biçimlerinin izini sürerek, dilin asla masum olmadığını gösteriyor.

**ROMAN KAHRAMANI VE ÖZNELİK:
SÖYLEM İDEOLOJİ VE COĞRAFYA
SEMİRAMİS YAĞCIOĞLU**

İNCELEME

sıcak.nal

* Sakarya Üniversitesi, haydemir@sakarya.edu.tr, orcid: 0000-0002-8067-2952

Gönderim tarihi: 15.04.2021

Kabul Tarihi: 20.05.2021

söylemi, onun kimliği hakkında hangi ipuçlarını barındırır sorusundan hareketle çözümlenmeye çalışır ve roman kahramanlarının söylemini deşifre eder. Roman kahramanlarının söylemsel göstergelerini, dili kullanımları, tekrarlar, hitaplar, adlar, eylemler vd., birer semptom olarak ele alıp, Barthes'ten ilhamla anlam yükleme, ad yükleme, okumayı bir süreç olarak görme, metni anlamsal bir değişikliğe uğratarak, derin yapıya ulaşıp yeni metinler üretme süreci olarak ele almaktadır (Barthes, 1975 s. 78). Böylece okur, metnin derin yapısına inerek görünenin arkasındakini deşifre etmiş olur.

Romandaki söylemin bir başka unsuru mekân ile roman kahramanlarının kimliği arasında asla masum olmayan bir ilişki olduğunu ifade eden yazar, "roman kahramanlarının sosyo-kültürel bir varlık olarak öznellik durumunu çözümlenmek için göstergibilimsel bir değer" (s. 58) olduğunu dile getirmektedir.

Yazar, birinci bölümde adım adım eleştiriye giden yol haritasını çizer ve son olarak eleştirel okuma nedir sorusuna cevap vererek roman kahramanları incelemelerine geçer. Özetle eleştirel okuma, ideoloji yüklü metnin derin yapısındaki anlamları açığa çıkarma olarak tanımlanabilir ki bu, yazara göre kendi okuma sürecimizi oluşturmak, bir anlamda özgürleşmektir (s. 62).

İkinci bölümde ilk olarak Türk edebiyatından eserlere değinen Yağcıoğlu sırasıyla Suat Derviş'in, Orhan Kemal'in, Aziz Nesin'in, Füzûzan'ın, Necati Cumalı'nın, Tahsin Yücel'in ve son olarak Orhan Pamuk'un roman kahramanlarını eleştirel okumaya tabi tutar. Buradaki incelemeler yazarın daha önce çeşitli dergilerde yayımlanan yazılarından oluşmaktadır.

Yazar, ilk makalesinde Suat Derviş'in kadın kahramanları üzerine eğilir. *Hiçbiri* (1928), *Hiç* (1939), *Çılgın Gibi* (1945), *Fosforlu Cevriye* (1945) romanlarının kahramanları Cavide, Seza, Celile ve Cevriye'yi eleştirel okumaya tabi tutar. Öznenin oluşumunu, kimlik ile öznellik arasındaki ilişkiyi, kimlik ve öznelğin şekillenmesinde mekânın etkisini, kadın kahramanların öznelliğinin oluşmasında içine doğdukları ataerkil düzenin etkisini ortaya koyar. Romanlardaki kadın kahramanların söylediklerinden ziyade söylemedikleri (söyleyemedikleri) üzerinden ataerkil bir kültürel yapının feminist bir okumayla çözümlenebilecek eleştirisini görürüz. Eril hegemonyanın tahakkümü altında bulunan kadınlar üzerinden kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rolleri, bunu meşrulaştıran zihniyeti sorgulayan yazar, edebiyat tarihinde uzun yıllar görmezden gelinmiş Suat Derviş'in bugün gelinen noktada hakkının teslim edilmesi gerektiğini ifade eder.

Orhan Kemal'in *Murtaza ve 72. Koşuş* romanlarını ele aldığı yazısında Yağcıoğlu, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki üzerinden yazarın bıraktığı boşlukları doldurma ve öznenin kimliğini inşa etme çabasını gözler önüne serer. Yazar, Orhan Kemal'in romanlarında kaynağı toplumsal adalet olan yoksulluk ile sadece maddi olarak değil öznenin kimlik oluşumunu da etkileyen varoluşsal bir yoksulluğu (s. 102) ve öznenin oluşumundaki insanlık hâllerini ele alır.

Yağcıoğlu bir başka makalesinde ise Aziz Nesin'in *Zübük: Kağmı Gölgesindeki İt* (1969) adlı romanını "padişahlıktan cumhuriyete, oradan da demokrasiye hızla geçen bir toplumun öyküsü" (s. 110) olarak ele alır. Bu defa, "demokrasinin sunduğu siyasi öznellik konumlarının mantığını, simgesel evrenine henüz yerleştirmeyi başaramamış bir insan topluluğunun bu yeni dizge içinde kendini nasıl temsi etmesi gerektiği"ni (s. 110) deşifre eder. Bireysel olarak varolmanın, devletin ideolojik aygıtları eliyle bize sunulan imgeler üzerinden gerçekleştiğini, bunun da özne olarak

eylemlerimizi kendi irademizle gerçekleştirdiğimiz yanılısamasını yaşattığını ileri sürer. Dilin asla masum olmadığı görüşünden hareketle Zübük adlı kahramanı romanda okuyucuya on bir anlatıcı sunar. Anlatıcının diline odaklanarak derin yapıyı çözmeye çalışan Yağcıoğlu, dikkati aslında tek bir anlatıcı konuşuyormuş gibi olmasına çeker. Aziz Nesin'in bu bakış açılarının aynılığı üzerinden bir toplumsal çözümlenmeye gittiğini (s. 116) ve "neden demokrasi denen ve tüm siyasi kimliklere açık bir oluşma alanı olarak idealize ettiğimiz yaşama ve yönetim biçiminin bu topraklarda sürekli kesintiye uğradığını" (s. 116) gözler önüne serdiğini ifade eder.

Fürüzan'ın *Gül Mevsimidir* adlı eserini inceleme konusu yapan yazar, eserde İzmir-İstanbul karşıtlığı üzerinden roman kahramanı Mesaadet ve sevgilisi Rüştü Şahin arasındaki toplumsal ve ideolojik karşıtlığından hareketle mekânın âdeta kurucu öge olduğunu dile getirir. Kurtuluş Savaşı'nın İzmir'i: Metnin ilk cümlesi "İzmir'de doğmuşum" da Yağcıoğlu'na göre yazar tarafından metnin bir yol işareti olarak konulmuştur. İki sevgili arasındaki toplumsal eşitsizlik İzmir'in semtlerinde de karşımıza çıkar. Kadifekale'deki Rüştü ile Mesaadet'in İzmir'i birbirinden farklıdır. Bu farklılık Cumhuriyet'le ortadan kaldırılmaya çalışılan sınıfsal farklılıkların yönetim şekli değişse de değişmediğini gözler önüne sermekte ve bu noktada derin yapıda Cumhuriyet Türkiye'si'ne de önemli bir eleştiri olarak görülmelidir.

Yağcıoğlu, Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar* (1995) adlı romanını yine öznenin mekân-zaman çatışmasının bir parçası olmakla beraber, mekânın tüm romanın kurucu öğeleri arasından sıyrılarak öne çıkması, Makedonya'nın öykünün yer aldığı bir uzam parçası değil aynı zamanda Zülfikar Bey'in varoluşunu belirleyen temel unsur olmasından hareketle mekân üzerinden romanın diğer katmanlarını okur. Bir yandan kahramanın, kendini bulma süreci diğer yanda Balkanlar, Makedonya ve I. Dünya Savaşı süreci yaşananlar romanda siyasi bir söylem olarak verilir. Bu durumu yazar, Bahktin'in kronotop kavramıyla açıklar. Kronotopun mekân boyutu Makedonya, zaman ise sözünü ettiğimiz yıllardır.

Bir başka makalesinde yazar, Tahsin Yücel'in *Yalan* (2002) adlı romanının baş kişisi Erkek Cemile üzerinden dil-insan ilişkisi, dilin insanın kimliğini oluşturan ana unsurlardan biri olduğu gerçeği üzerine eğilir. Dil-kimlik arasındaki ilişkiyi irdeleyen yazara göre Tahsin Yücel, romanın bir diğer kişisi Yusuf Aksu ile yalan, dil, kimlik bağıntısına felsefi bir yaklaşım sergiler.

Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* romanı ve anlatıcısı Kemal'e yoğunlaştığı iki makalesinde Yağcıoğlu, yazarın Türk toplumunun kılcal damarlarına yerleşmiş kadını mağdur eden, onu büyük bir beceriyle 'hiçkimseye' dönüştüren erkek egemen kültürün mekânsal zemini olarak İstanbul'u seçtiğini ve İstanbul'un mekân olarak metnin kurucu ögesi olduğunu vurgular. Kaybettiği sevgilisi Füsun'a olan aşkının ispatı olarak bir roman ve müze tasarısında olan Kemal "Bitirin artık şu romanı da" (s. 568) diye yazar Orhan Pamuk'a seslenir ve böylece romancı kimliğiyle metne dâhil olan Pamuk, okuru "roman uzamının dışında yer alan okur, metin evreninin içinde yer alan anlatıcı ve metin dışında konumlanan yazar arasında gelişen yazınsal iletişim sürecinin dinamiklerini yeni baştan düşünmeye çağırır" (s. 158)

Mekân olarak İstanbul'u seçen yazar ona bir de flaneur bulur: Kemal. Flaneur Kemal kentsoylu iken tezgâhtarlık yapan ve üniversite sınavlarına hazırlanan Füsun arasında doğan aşka İstanbul mekânlık yapar. Kemal'in kurduğu müzedeki eşyaları Derridavari bir çözümlenmeye tabi

tutan yazar, romanın bir masumiyet romanı olmadığına vurgu yaparak ataerkil düzenin göstergelerini metin üzerinden deşifre eder. Kemal de bir anlatıcı olarak bu düzenin bir parçasıdır ve masum değildir.

Nişantaşı'nda başlayan hikâyeye zengin erkek-fakir kız aşkı yüzey metni üzerine oturur. Ancak derin yapıya ulaştığımızda kadın-erkek ilişkileri ve 1970'li yılların kadına bakışı, dönem ikiyüzlülüğünü görürüz. Anlatıcı Kemal'in dili üzerinden kadını mağdur eden, onu aşağılayan erkek egemen mantık tarafından belirlenen kültürel yapının çözümlemesini yapan yazar, anlatıcının güvenilmez olduğunun en belirgin ipucunun onun sözleri ile eylemleri arasında tutarsızlık olması olarak ifade eder.

Eserin ikinci bölümünde Yağcıoğlu, Amerikan, İngiliz ve Rus edebiyatından metinleri ele alır. İlk makalede F. Scott Fitzgerald'ın *Muhteşem Gatsby* romanının kaybeden kahramanı Gatsby'yi inceler. Yağcıoğlu, Muhteşem Gatsby'nin Amerikan edebiyatının başyapıtlarından biri olma sebebini, roman kahramanı Gatsby'nin istek ve hayallerinin bireysel olduğu kadar toplumsal bir ideoloji olan "Amerikan Rüyası" söylencesini de işaret etmesi ve onu yerle bir etmesinde arar. Gatsby'nin hikâyesini okurken "bireyin özgür iradesi ile kendi kendini yaratma gücünün olduğu inancı üzerine inşa edilen bu ideolojinin, her Amerikalıyı, kendi kaderini ve tarihini kendi yaratabilen bir kılıcı konumuna yükseltirken, aynı zamanda onu dokunduğu her şeyi metalaştıran bir yıkıcı konumuna nasıl getirdiğini" (s. 188) de görmemizi sağladığı görüşünde olan yazar, Muhteşem Gatsby'nin çok katmanlı yapısını Marksist kuramcılar ışığında deşifre eder.

Maksim Gorki'nin ünlü romanı *Ana'yı* ele aldığı makalesinde ise romanın Sovyet edebiyatında önemli bir yeri olduğunu ve romanın öneminin romana adını veren Palega Nilovna'dan hareketle, bireyin beninin ancak daha kapsamlı bir biz ile özdeşlik kurduğunda varıldığını ve Sovyet devrimini içselleştirme işlevi gördüğünü ifade eder.

Bir diğer makalesinde yazar, Lawrence Durrell'in *İskenderiye Dörtlüsü*'nün ilk kitabı *Justine*'i Lacan'ın psikanalitik kuramına göre okumayı dener. Yine mekân-birey arasında ilişki kuran Yağcıoğlu, İskenderiye kenti ile romanın baş kişisi Justine arasında kurulan sembolik ilişkiye dikkati çeker. Hikâyenin anlatıcı kahramanın zaman sultasından kurtularak anıların kronolojik olarak değil de onun belleğinde kaldığı kadarıyla ve kayıtlı önem sırasına göre anlatılması bu dörtlüyü anlamının anahtarı olduğu görüşündedir yazar. Gerçeğin göreceliğine vurgu yapar, bunu da eserde başkisi Justine'in ağzından duyarız: "Bak aynı öznenin beş ayrı görüntüsü. Yazar olsaydım kişilerimde çok boyutluluğu amaçlardım, prizmal denebilecek bir görünümü. Neden sanki bir insan aynı anda birden çok resim vermesin?" (s. 214). Einstein'ın görecelik kuramı dörtlüye biçim verir ve Justine'deki mekân İskenderiye kentinin binlerce yıllık zamana yayılan varlığı sade bir mekân olmanın çok ötesindedir.

John Steinbeck'in ideolojik metni *Bitmeyen Kavga* (1936) romanını "asıl olan bireysel hayatın mutluluğu mu yoksa adil ve paylaşımcı bir toplumu üretecek bir sistem kurmak mı?" sorusu ışığında söylem analizine tabi tutan yazar, bir diğer makalesinde de "Kasımpatları" adlı kısa öyküsüne kadın emeği, kadın cinselliği ve toplumsal sınırlar bağlamında değinir.

James Joyce'un *Dublinliler* öykü kitabından hareketle de mekân ve kimlik arasından diyalektik ilişkiye dikkat çeken Yağcıoğlu, "mekânın ideolojik yapılar ve söylemsel pratikler tarafından biçimlenen bir yaşam dünyasını" barındırdığını ifade eder.

Bir başka makalede ise David Herbert Lawrence'ın *Lady Chatterley'in Sevgilisi* adlı eserine bu defa sınıf çatışması ve bedenin bir metafor olarak kullanımı üzerinden değinir. Irish Murdoch'u ise gotik edebiyatın önemli bir temsilcisi olması dışında, feminist eleştiri kuramı ışığında erkek egemen kültürün eleştirisinin metaforik izdüşümü olarak okur.

William Golding'ın meşhur romanı *Sineklerin Tanrısı*'nı da alegorik bir eser olmasından hareketle derin yapıyı çözümlmeye çalışan Yağcıoğlu, insanoğlunun hiç de masum olmadığı sonucuna varır. Ernest Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?* romanını ele alan yazar bir savaş fenomenolojisi ile karşı karşıya olduğumuza dikkat çeker. Son makalesinde ise Ken Kesey'in *Guguk Kuşu* romanının, Carl G. Jung'un "korkunç ana" arketipi ve feminist kuramdan hareketle kadın düşmanlığı, faşizm ve bireysel özgürlük gibi çoklu okumalara imkân veren ideolojik çözümlmeye tabi tutularak derin yapıya ulaşılabilir çok katmanlı bir eser olduğunu ifade eder.

Yağcıoğlu çalışmasında yapıçözüme uğrattığı Türk ve dünya edebiyatından eserlerin unutulmaz kahramanlarından hareketle, eserlerin çok katmanlı yapısını deşifre ederek söylenin ardındaki söylenmeyi ortaya koyuyor ve eserlerin farklı okumalar perspektifinde okura roman kahramanlarının aslında göründükleri kadar masum olmadıklarını gösteriyor.

KAYNAKÇA

Yağcıoğlu, Semiramis (2017). *Roman Kahramanı ve Öznellik: Söylem İdeoloji ve Coğrafya*. İstanbul: Sıcak Nal Yayınları.

Barthes, Roland (1975). *The Pleasure of The Text*. Çev. Richard Miller. New York: Hill and Wang.

